

GLOBALLASHUV SHAROITIDA ISHCHI KUCHI BOZORI VA MIGRATSIYASI MUAMMOLARI

Rajabova Hulkaroy Zoir qizi

*Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti Samarqand filiali,
2-bosqich talabasi, rajabovahulkaroy800@gmail.com*

Boymurzayeva Lobar Olimjon qizi

*Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti Samarqand filiali,
2-bosqich talabasi, boymirzayevalobar57@gmail.com*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada globallashuv sharoitida ishchi kuchi bozori va mehnat migratsiyasi jarayonlarining dolzarb muammolari tahlil qilinadi. Tadqiqotda mehnat resurslari harakatchanligi, migratsiya oqimlarining yo'nalishlari hamda ishchi kuchiga bo'lgan talab va taklifdagi o'zgarishlar statistik ma'lumotlar asosida o'rganiladi. Shuningdek, mehnat migratsiyasining bandlik, mehnat unumdorligi va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'siri yoritib beriladi. Maqolada migratsiya jarayonlarini tartibga solish mexanizmlari, mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari globallashuv sharoitida mehnat bozori barqarorligini ta'minlash va samarali migratsiya siyosatini shakllantirish zarurligini asoslaydi.*

Kalit so'zlar: *globallashuv, ishchi kuchi bozori, mehnat migratsiyasi, bandlik, mehnat resurslari, xalqaro migratsiya, mehnat unumdorligi, migratsiya siyosati, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish.*

Aholining ommaviy migratsiyasi jahon hamjamiyatining XX asr ikkinchi yarmidagi hayotining eng xarakterli xususiyatlaridan biriga aylandi. Aholi migratsiyasi deganda ma'lum hududlarda insonlarning doimiy yashash joyini almashtirish yoki unga qaytish sharti bilan ko'chib o'tishi tushuniladi.

Jahon iqtisodiyotida xalqaro (tashqi) migratsiyaning turli shakllari - mehnat, oilaviy, rekreatsion, turistik va boshqa turdagi shakllari mavjud. Biz xalqaro mehnat migratsiyasi, xalqaro ishchi kuchi bozori muammolarini ko'rib chiqamiz. Xalqaro ishchi kuchi bozori milliy chegaralarni kesib o'tuvchi turli-tuman mehnat resurslari oqimini qamrab oladi. Xalqaro mehnat bozori ishchi kuchining milliy va mintaqaviy bozorlarini birlashtiradi. Xalqaro mehnat bozori mehnat migratsiyasi shaklida namoyon bo'ladi.

Jahon mehnat bozori deganda ishchi kuchini sotish, sotib olish va undan foydalanishi bilan bo'liq bo'lgan davlatlararo ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar majmui tushuniladi. Jahon mehnat bozorida ishchi kuchining qiymati baholanishi bilan birga uni yollash, ish haqining miqdori, mehnat sharoitlari, ta'lim olish va kasb mahoratini o'stirish imkoniyatlari, ish bilan bandlilik kafolatlari va boshqa bir qator shartlar aniqlanadi. Jahon mehnat bozori jahon aholisining ish bilan bandlik darajasi, uning tarmoqlar, kasb-malaka, demografik, ishsizlikning ko'lamini va o'zgarishi kabi asosiy jarayonlarni aks ettiradi.

Jahon mehnat bozori ham boshqa xil bozor tizimlaridek makroiqtisodiy usullarni qo'llash sohasi bo'lib, u bir-biriga bog'liq bo'lgan talab va taklifning ta'sirida o'zgaradi. Bozor

iqtisodiyotining asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida jahon mehnat bozorining shakllanishi uchun mehnat munosabatlarini huquqiy jihatdan ta'minlash, bozor rag'batlari samarali ta'sir ko'rsatishi uchun shart-sharoit yaratuvchi tashkiliy tadbirlar tizimini vujudga keltirish lozim. Jahon mehnat bozoriga o'tishning eng muhim sharti ish beruvchi bilan xodim o'rtasidagi munosabatlarda tenglik va erkinlik o'rnatishdir.

Jahon mehnat bozorining iqtisodiy talablariga javob beradigan me'yorda amal qilishi esa bir qator shartlarning mavjud bo'lishini taqozo qiladi. Ularning asosiylari ko'yidagilar:

- talab va taklifning erkin amal qilishini kafolatlovchi huquqiy asoslarning mavjudligi;
- bozor sub'ektlarining erkin harakat qilishi uchun zarur zamin - iqtisodiy makonning mavjudligi;
- jahon mehnat bozori infrastrukturasining mavjudligi;
- ish haqi miqdorining chegaralanmaganligi, uy-joy bozorining mavjudligi va boshqalar.

Jahon mehnat bozorida amalga oshadigan munosabatlar doirasida asosan mamlakatlarning ishchi kuchini sotuvchi va sotib oluvchilar ishtirok etadi va bu jarayonga bir tomonidan ishlash istagi bor bo'lganlar (bunga ish bilan band bo'lganlar ham, ishsizlar ham kiradi), ikkinchi tomondan - tovar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish uchun xodimlarni yollovchilar kiradi. Jahon mehnat bozori faqatgina bo'sh ish joylarini yaratishga va ishsizlarga ish topib berishgagina xizmat qilmasdan, balki keng mazmundagi amaliy muammo bo'lgan yollanma mehnat sohasini o'rganishni ham o'z ichiga oladi.

Mehnat migratsiyasi deyarli barcha milliy iqtisodiyotlarga xos jarayondir. Biroq uning jadallik darajasi jahonning u yoki bu hududlarida sezilarli farq qiladi. Mehnatkash-migrantlarning eng jadal oqimi ishchi kuchini eksport/import qiluvchi mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi darajasida va tabiiy demografik o'sish sur'atida jiddiy farq bo'lganda kuzatiladi. Migratsiyaning asosiy to'rt yo'nalishlari ichida jami migratsiya oqimining hajmi bo'yicha rivojlanayotgan mamlakatlardan rivojlangan mamlakatlar tomon ishchi kuchlarining ko'chishi birinchi o'rinda turadi. Mutaxassislar quyidagi migratsiya oqimlarini alohida ko'rsatib o'tishadi: G'arbiy Evropa va SHimoliy Amerika mamlakatlari o'rtasida, sobiq sotsialistik mamlakatlardan bozor iqtisodiyotili mamlakatlarga, rivojlanayotgan yoki o'tish davri iqtisodiyotili davlatlar o'rtasida (masalan, Janubiy Amerika chegarasida, Ukrainadan Rossiyaga). Ishchi kuchi migratsiyasining yana bir yo'nalishi, ya'ni rivojlangan mamlakatlardan rivojlanayotgan yoki o'tish davri iqtisodiyotili davlatlarga migratsiya uchrasada, bu yo'nalishni tanlovchi migrantlar soni unchalik ko'pchilikni tashkil etmaydi va ular TMKlarning shoxobchalari va sho'ba korxonalarida band bo'lgan kadrlar, turli xayriya tashkilotlari va fondlarining a'zolari, shuningdek, sarguzasht izlovchilar hamda tavakkalchilardan iborat.

Ma'lumki, hozirgi vaqtda jahonda ro'y berayotgan moliyaviy inqiroz va uning oqibatlari jahon iqtisodiy tizimining turli sohalariga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Odatda retsessiya uzoq muddatli iqtisodiy tendentsiyalarga kuchli ta'sir o'tkazmaydi. Biroq hozirgi inqiroz aholi daromadlari va bandligiga uzoq muddatli, balki hatto doimiy ta'sirga ega bo'ladi va bu ta'sir rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda turlicha namoyon bo'ladi.

Hozirda ko'plab mutaxassis va ekspertlar tomonidan jahon moliyaviy inqirozining global tus olishi va iqtisodiy inqiroz jarayonlarining kuchayishi retsessiya va iqtisodiy pasayishni,

investitsion faollik ko'larini cheklanib borishini, talab va xalqaro savdo hajmining kamayishi hamda jahonning ko'plab mamlakatlariga ta'sir ko'rsatadigan jiddiy ijtimoiy talofotlar sodir bo'lishi mumkinligi e'tirof etilmoqda. Mehnat bozoridagi inqiroz eng avvalo migrantlar uchun yomon ta'sir ko'rsatadi, chunki mamlakatlar inqirozli holatlarda birinchi navbatda xorijiy ishchilarni bo'shatadi. O'rtacha olganda migrantlar yoshroq bo'lib, pastroq malakaga va ish stajiga ega, odatda vaqtinchalik lavozimlarda ishlaydi va tsiklii rivojlanuvchi tarmoqlarga jamlangan. Bu esa pasayish paytida eng zaif hisoblangan guruhga xos tavsiflardir. O'tkazilgan tahlillardan ma'lum bo'ldiki, iqtisodiy pasayish davrida migrantlar nomigrantlarga nisbatan ko'proq ish yo'qotadi. 1998-2008 yillarda 14 ta Evropa mamlakatining YAIM va ishsizlik bo'yicha choraklik ko'rsatkichlari asosida aniqlanishicha, retsessiyani boshdan kechirgan mamlakatlarda migrantlar orasida ishsizlik darajasi boshqa guruhlariga nisbatan tezroq o'sadi.

Ishchilarning ko'chishiga inqirozning naqadar kuchli ta'sir etishini aniqlashda bir qancha omillarni hisobga olish kerak. Ushbu omillarga vatanida va chet elda bevosita rivojlanish istiqbollari, migratsiya, chet elda yashash va qaytish tavakkalchiligini anglash va kuchayib bomvchi to'siqlar kiradi. Ishchilarni jalb qiluvchi ayrim asosiy mamlakatlar qaytish uchun qulay imkoniyatlar (bonuslar, chiptalar, ijtimoiy to'lovlar bo'yicha yirik mablag'lar) yaratib berdi va mamlakatga kirish va yashash bo'yicha to'siqlarni ko'paytirdi. Hozirgi bosqichda ro'y berishi mumkin bo'lgan tuzilmaviy o'zgarishlar turi va ko'larnini aniq aytib berish qiyin. Ayrim olimlarning fikricha, rivojlangan mamlakatlarning muayyan tarmoqlarida inqirozning boshlanishi va faol rivojlanishi rivojlanayotgan mamlakatlar, ayniqsa, Osiyo mamlakatlarining o'rnini kuchaytirishi va hatto jahon iqtisodiyotining tubdan boshqacha tus olishiga olib kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ishchi kuchi bozorining paydo bo'lishi klassik kapitalizm genezisi bmlan bog'liq bo'lib, asosan XIX asrda shakllanib vujudga kelgan va uning asta-sekin huquqiy jihatdan takomillashuvi XX asrda amalga osha boshladi. Globallashuv jarayonlarida ishlab chiqarishni integratsiyalashuvi va baynalminallashuvi natijasida hamda butun jahonda demografik muammolarni vujudga kelishi ishchi kuchi migratsiyasini faollashtirdi. Bunday tendentsiyalar o'z navbatida jahon mehnat bozorini vujudga keltirib u bozorli iqtisodiyotning tarkibiy qismidan biriga aylandi. SHuning uchun ham, u boshqa bozor tizimi tarkibiga kiruvchi bozor turi bo'lib, makroiqtisodiy usullarni qo'llash sohasiga kiradi. Albatta, mehnat bozorini jahon mehnat bozoriga aylanishi uchun xalqaro miqiyosda mehnat munosabatlarini huquqiy jihatdan ta'minlash barobarida ish beruvchi va ishga yollanuvchi o'rtasidagi munosabatlarga tenglik va erkinlikni o'rnatish lozim bo'ladi. Buning uchun, jahon mehnat bozoridagi talab va taklifni erkin amal qilinishini kafolatlovchi huquqiy asoslarning mavjudligi, jahon mehnat bozori infrastrukturasining mavjudligi, ish haqi miqdorini cheklanmaganligi hamda uy-joy bozorining mavjudligi zaruriy shart-sharoit hisoblanadi. Jahon mehnat bozori nafaqat bo'sh ish joylarini aniqlashga hamda ishsizlarga ish topib berishga xizmat qiladi, balki keng mazmundagi doimiy va amaliy muammo bo'lgan yollanma mehnat sohasini o'rganishni ham o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vaxabov A.V., Tadjibaeva D.A., Xajibakiev SH.X. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar. – Toshkent.: Baktriya press, 2015. -584 b.
2. Berkinov B.B., Ashurova D.S., Abdullaeva M.K., Raximov J.M. —Global iqtisodiyotl (O_quv qo_llanma), - T.: TDIU, 2019 y. 232 –bet.
3. L.S. CHernoy. Globalizatsiya: proshloe ili budущеe? Transformatsiya rynochnyx xozyaystvenno-Ekonomicheskix sistem. M.: IKTS «Akademkniga»,2003 g.
4. O.T. Bogomolov. Mirovaya ekonomika v vek Globalizatsii. Uchebnik. – M .: ZAO Izd-vo «Ekonomika», 2007 g.
5. Globalьное ekonomicheskoe regulirovanie : uchebnik / pod G54 red. prof. V. N. Zueva. — M. : Magistr, 2009. — 574 s.